

ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

LEGAL CLINICAL EDUCATION IN THE SYSTEM OF LEGAL EDUCATION OF UKRAINE

Мудрак Р.М., аспірант кафедри теорії та історії держави і права

Західноукраїнський національний університет

Статтю присвячено загальнотеоретичній характеристиці змісту правового регулювання діяльності юридичних клінік в Україні. На основі здобутків сучасних вітчизняних учених аналізуються теоретичні та методологічні засади юридичної клінічної освіти та нормативно-правові засоби організації та діяльності юридичних клінік в Україні, розкриваються їх місце та роль у вітчизняній системі правової освіти.

Особлива увага звертається на існування проблем, усунення яких у значній мірі підвищить ефективність діяльності юридичних клінік. Зокрема, зазначається, що процес функціонування юридичних клінік, який перебуває в постійному русі, залежить від різних факторів і чинників, насамперед від ентузіазму організаторів юридичних клінік і прихильників юридично-клінічного руху, правового статусу юридичної клініки, їх стабільного фінансування і матеріального забезпечення та підтримки різних інституцій.

Головною метою юридичних клінік визначено навчання студентів-клініцистів щодо практичного виконання обов'язків юриста в різних ситуаціях його діяльності. Особлива роль в організації такого відповідального освітньо-соціального завдання відводиться викладачам-кураторам, які є високопрофесійними викладачами-науковцями з глибоким володінням юридичної практики, та високопрофесійним юристам-практикам з ґрунтовною науково-методичною підготовкою.

Наголошується на важливості прийнятого в серпні 2006 року Міністерством освіти і науки України наказу «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу». Саме цим Положенням було закріплено визначення юридичної клініки як підрозділу закладу вищої освіти III–IV рівня акредитації, що здійснює підготовку спеціалістів, магістрів за напрямом «Право» та створений для отримання практичних навиків студентами. Тобто воно фактично визначало юридичну клініку як необхідний підрозділ будь-якого закладу вищої освіти III–IV рівня акредитації, що мав юридичний факультет.

Прикладом успішного й ефективного використання юридичної клініки в навчальному процесі як інноваційної програми розвитку юридичної освіти у ЗВО наводиться досвід створення «Тернопільської юридичної клініки» на базі Західноукраїнського національного університету. Юридична клініка в повному обсязі використовується як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів, надання безоплатної правової допомоги малозабезпеченим верствам населення за дотримання відповідних принципів діяльності юридичної клініки, за наявності правового регулювання її функціонування, а також інформаційного, матеріально-технічного, фінансового, документального та кадрового забезпечення виключно з боку Західноукраїнського національного університету, в структурі якого вона функціонує.

Ключові слова: юридичні клініки, юридична клінічна освіта, правове регулювання діяльності юридичних клінік, права освіти.

The article is devoted to the general theoretical characteristics of the content of legal regulation of legal clinics in Ukraine. Based on the achievements of modern domestic scientists, the theoretical and methodological principles of legal clinical education and normative-legal means of organization and activity of legal clinics in Ukraine are analyzed, their place and role in the domestic system of legal education are revealed.

Particular attention is paid to the existence of problems, the elimination of which will significantly increase the efficiency of legal clinics. In particular, it is noted that the process of functioning of legal clinics, which is in constant motion, depends on various factors, primarily the enthusiasm of the organizers of legal clinics and supporters of the legal-clinical movement, the legal status of legal clinics, their stable funding and material support. support of various institutions.

The main purpose of legal clinics is to train clinical students in the practical performance of the duties of a lawyer in various situations of his activity. A special role in the organization of such a responsible educational and social task is given to teachers-curators who are highly professional teachers-scientists with deep knowledge of legal practice, and highly professional lawyers-practitioners with thorough scientific and methodological training.

The importance of the order "On approval of the Standard Regulations on the legal clinic of a higher education institution" adopted by the Ministry of Education and Science of Ukraine in August 2006 is emphasized. It was this Regulation that established the definition of a "legal clinic" as a subdivision of a higher education institution of the III-IV level of accreditation, which trains specialists, masters in the field of "Law" and is created for students to gain practical skills. That is, it actually recognized the legal clinic as a necessary subdivision of any higher education institution of the III-IV level of accreditation that had a law faculty.

As an example of successful and effective use of the "legal clinic" in the educational process as an innovative program for the development of legal education in the Free Economic Zone is the experience of creating a "Ternopil Legal Clinic" on the basis of Western Ukrainian National University. The legal clinic is fully used as a basis for practical training and internships for senior students, providing free legal aid to the poor in compliance with the relevant principles of the legal clinic, in the presence of legal regulation of its operation, as well as information, logistics, financial, documentary and staffing exclusively by the Western Ukrainian National University, in the structure of which it operates.

Key words: legal clinics, legal clinical education, legal regulation of legal clinics, legal education.

Серед актуальних проблем, що їх висунуло сьогоднішня незалежна Україна перед юристами, науковцями та працівниками різних державних і громадських інституцій, є проблема підвищення ефективності правової освіти, формування правової свідомості населення та на цій основі забезпечення дії принципу верховенства права.

Сучасний навчальний процес перевантажений вивченням масиву нормативно-правових актів, недостатньо орієнтований на юридичну практику випускників-спеціалістів та поверхнево стимулює індивідуальну навчальну активність студентів. Із цього приводу В. Єлов зазначає, що «за нинішніх умов, коли йде кардинальне оновлення законодавства, а випускники юридичного ВНЗ лише проходять курс навчання за традиційно-лекційною системою, яка спирається на правові дисципліни без набуття необхідних професійних навичок застосування норм матеріального

права до реальних ситуацій, в які потрапляють їхні клієнти, вони відчувають себе не готовими повноцінно працювати як юристи, оскільки не вміють опитувати (брати інтерв'ю), консультувати клієнтів, складати та подавати юридичні документи, здійснювати підготовку до справи, брати участь у процесі, опитувати свідків, сторони, виступати в судових дебатах» [1, с. 5]. За твердженням І. Сенчака, навіть випускники найпрестижніших юридичних ЗВО стикаються з проблемою працевлаштування, оскільки вимогами більшості роботодавців є наявність в особи практичного досвіду діяльності за спеціальністю [6, с. 40].

Вищевказане підтверджує доцільність наукового опрацювання теми юридичної клінічної освіти в системі правової освіти в Україні.

Особливості становлення та діяльності юридичних клінік знайшли відображення у працях А.О. Галая,

Н.С. Дубчак, М.В. Дулеби, В.А. Єлова, Ж.В. Завальної, П.Є. Казанського, Р.С. Кацавця, В.М. Кравчук, М.В. Кравчука, М.Т. Лоджука, А.О. Люблінського, Ю.А. Моїсєєва, В.В. Молдована, М.В. Удода, Ю.О. Фігель та інших.

Як зазначили О.П. Ващук та Р.Ю. Гера, «спочатку юридичні клініки в Україні, запроваджені прогресивними юристами-правозахисниками, не мали навчальної мети, а надавали юридичну допомогу малозабезпеченим» [8, с. 5].

З ряду публікацій відомо, що перша юридична клініка в Україні з'явилась у 1996 р. під назвою «Pro bono» – у перекладі з латини означає «На благо» [3; 7], хоча в офіційному реєстрі юридичних клінік України значиться, що вказана юридична клініка заснована у 1995 р. [4]. За іншими даними, першою була юридична клініка (Центр практичного навчання) Донецького національного університету [10, с. 29]. Однак, урахувавши майже 20-річний позитивний досвід діяльності юридичних клінік (далі – ЮК) в Україні, необхідно звернути увагу на існування проблем, усунення яких у значній мірі підвищить ефективність їхньої діяльності [7, с. 40].

Певне правове підґрунтя розвитку ЮК в Україні започаткувала Програма правової освіти населення України, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 р. Вона закріпила курс розвитку в державі правової освіти та виховання громадян у дусі поваги до закону і прав людини. З цією метою було затверджено і Положення про Всеукраїнську міжвідомчу координаційно-методичну раду з правової освіти населення [9]. Згодом, 18 жовтня 2001 р., з метою підвищення рівня правової освіти населення, створення належних умов для набуття громадянами правових знань, а також забезпечення їхнього конституційного права знати свої права і обов'язки Указом Президента України була затверджена Національна програма правової освіти населення [2].

Відповідно до чинного на той час Закону України «Про вищу освіту», Указу Президента України від 18 жовтня 2001 року «Про Національну програму правової освіти населення», Наказу Міністерства освіти і науки України від 3 серпня 2006 р. в університетах та інститутах створюються структурні підрозділи – юридичні клініки. У даний час формуються власні українські стандарти для діяльності ЮК.

Нині в Україні створення юридичних клінік набуло значного поширення. Так, за даними реєстру Асоціації юридичних клінік на червень 2014 р. зареєстровано 57 ЮК [4]. Тут проглядається динаміка процесу функціонування юридичних клінік, який перебуває в постійному русі. Кількість юридичних клінік в Україні залежить від різних факторів і чинників, насамперед від ентузіазму організаторів ЮК і прихильників юридично-клінічного руху, правового статусу юридичної клініки, їх стабільного фінансування і матеріального забезпечення та підтримки різних інституцій. Кожна з них вибирає свій напрям і спеціалізацію в певних галузях права: цивільному, кримінальному, господарському, екологічному. Юридичні клініки створюються на базі юридичних закладів вищої освіти і факультетів у різних організаційно-правових формах, де студенти старших курсів під керівництвом викладачів-кураторів надають безкоштовну юридичну допомогу малозабезпеченим верствам населення, що є вкрай важливим для майбутніх фахівців, які на практиці мають змогу застосувати отримані правові знання та виробити професійні навички юриста. Тут доречно підкреслити, що головною метою юридичних клінік – це навчання студентів-клініцистів щодо практичного виконання обов'язків юриста в різних ситуаціях його діяльності. Тому це важливе відповідальне освітньо-соціальне завдання зможуть успішно організувати викладачі-куратори, які є високопрофесійними викладачами-науковцями з глибоким володінням юридичної практики, або високопрофесійні юристи-практики з ґрунтовною науково-методичною підготовкою.

Новий етап посилення діяльності юридичних клінік розпочався після прийняття в серпні 2006 року Міністерством освіти і науки України наказу «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу». Саме цим Положенням було закріплене визначення юридичної клініки як підрозділу закладу вищої освіти III–IV рівня акредитації, що здійснює підготовку спеціалістів, магістрів за напрямом «Право» та створений для отримання практичних навичок студентами. Тобто воно фактично визнавало юридичну клініку як необхідний підрозділ будь-якого закладу вищої освіти III–IV рівня акредитації, що мав юридичний факультет. Також у 2006 році було скликано перший Всеукраїнський з'їзд юридичних клінік України, який у певній мірі активізував їхню роботу.

Прикладом успішного й ефективного використання юридичної клініки в навчальному процесі як інноваційної програми розвитку юридичної освіти у ЗВО може слугувати створення і генезис «Тернопільської юридичної клініки» (далі – ТЮК) на базі Тернопільського національного економічного університету (нині – Західноукраїнського національного університету). Будучи ентузіастами юридично-клінічного руху, члени Тернопільської міської громадської організації «Правозахисна організація «Аквітас», заснованої викладачами кафедри теорії держави і права ТНЕУ з ініціативи і під керівництвом голови ТМГО ПО «Аквітас» (завідувача кафедри теорії держави і права М.В. Кравчука), у 2006 р. створили «Тернопільську юридичну клініку». Її діяльність була організована з метою підвищення якості практичної складової частини підготовки студентів-юристів шляхом ліквідації диспропорції між теоретичними знаннями і практикою на основі договору між деканом юридичного факультету Західноукраїнського національного університету і головою ТМГО ПО «Аквітас» та відповідно до вимог Наказу Міністра освіти і науки, молоді та спорту України № 592 від 03.08.06 р., спрямованого на підвищення рівня знань, умінь і навичок студентів юридичного факультету, впровадження в навчальний процес елементів практичної підготовки студентів-правників у сфері надання юридичних послуг і проведення правопросвітницьких заходів. За результатами конкурсного відбору за програмою «Імплементация діяльності юридичних клінік у сфері правового захисту громадян та процесу вдосконалення практичної освіти ВНЗ», ТМГО ПО «Аквітас» від Міжнародного фонду «Відродження» отримала грантове фінансування проекту № 2604981. Це суттєво активізувало розвиток ТЮК, підвищило його ефективність, матеріальну спроможність, мотивувало активну дієвість членів організації та надало їй офіційного визнання.

Свою роботу ТЮК проводила у складі п'яти навчально-консультативних груп на чолі з викладачами-кураторами (переважно з викладацького складу кафедри теорії держави і права юридичного факультету) та п'яти-шести найбільш активних студентів-консультантів у кожній групі.

Стандартами юридичних клінік України, прийнятих Асоціацією юридичних клінік України, було передбачено лише дві організаційно-правові форми діяльності ЮК: 1) у вигляді структурного підрозділу юридичного закладу вищої освіти чи факультету; 2) як формування при юридичному закладі вищої освіти чи факультеті.

Юридична клініка як структурний підрозділ закладу вищої освіти в повному обсязі використовуватиметься як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів, надання безоплатної правової допомоги малозабезпеченим верствам населення за дотримання відповідних принципів діяльності юридичної клініки, за наявності правового регулювання її функціонування, а також інформаційного, матеріально-технічного, фінансового, документального та кадрового забезпечення виключно з боку закладу вищої освіти,

в структурі якого така клініка функціонує. Як зазначає М.В. Кравчук, із набранням законної сили Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. почав свій відлік новий (більш сучасний) етап у генезі правового регулювання діяльності юридичних клінік в Україні, оскільки згідно з положеннями частини 7 статті 33 цього закону юридичні клініки можуть бути структурними підрозділами закладу вищої освіти, а тому можна говорити про правове регулювання діяльності юридичних клінік уже на законодавчому рівні [5].

Підсумовуючи, доцільно підтвердити, що зараз уже ніхто не піддає сумніву значимість роботи юридичних

клінік. Для правничих закладів і факультетів мати у своїй структурі юридичну клініку є справою престижу. Юридичні клініки стали одним із необхідних і невід'ємних елементів навчального процесу, оскільки дозволяють студентів подолати розрив між теорією і практикою, між навчанням та реальними юридичними справами, переосмислити з точки зору практики. Тому в умовах розвитку вищої юридичної освіти, розроблення її державних основ, інституціоналізації юридичних клінік доцільно розглянути шляхи впровадження спецкурсу «Основи юридичної клінічної практики» до галузевих стандартів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байков А. Что подразумевать под клиническими методами преподавания права. URL: <http://www.lawclinic.ru> (дата звернення: 16.12.2020).
2. Бородин І.Л., Новіков М.М. Деякі концептуальні положення юридичної клініки у практичному становленні майбутніх фахівців-правників. *Вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 2. С. 18–22.
3. Галай А.О. Основні навчальні компоненти юридичної клінічної освіти: шляхи впровадження клінічного спецкурсу та практики студентів у навчальний процес вищих навчальних закладів в Україні : навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 96 с.
4. Журавський В. Підвищення рівня науково-методичного забезпечення вищої юридичної освіти – шлях до європейської спільноти. *Юридический вестник*. 2003. № 4. С. 95–101.
5. Кравчук М.В. Основні напрями реформування та стандартизації вищої юридичної освіти. *Українсько-грецький міжнар. наук. юрид. журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2009. № 1. С. 161–167.
6. Куров С.В. Образовательное право как комплексное правовое образование. *Право и образование : Современный гуманитарный университет*. 2003. № 3. С. 95–110.
7. Лоджук М. Понятие и назначение юридической клиники. *Международный научно-практический правовой журнал «Leges si Viata» («Закон и жизнь»)*. 2013. № 11/2 (263). С. 158–164.
8. Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року : наказ Міністерства освіти України від 13.07.2007 р., № 612. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/2514 (дата звернення: 31.12.2020).
9. Реєстр юридичних клінік України. Офіційна база даних юридичних клінік, дійсних та потенційних учасників Асоціації юридичних клінік України станом на червень. 2014. URL: http://vk.com/doc154268065_337842607?hash (дата звернення: 20.12.2020).
10. Pisuliński J. Regulacje prawne oraz propozycje legislacyjne uregulowania statusu prawnego poradni. *Studencka poradnia prawna. Idea, organizacja, metodologia*. Warszawa, 2005. P. 29.